

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה – מסכת ביצה

פרק ראשון; דף ב

א. א. ביצה שנולדה ביום טוב – מהי באכילה?

ב. השוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות – מה דינן?

א. ביצה שנולדה ביום טוב – בית שמאי אומרים תאכל ובית הלל אומרים לא תאכל כל אותו היום. ונחלקו אמוראים בטעם הדבר; –

לדברי רב נחמן, בתרנגולת העומדת לאכילה לדברי הכל הביצה מותרת שהרי היא אוכל הנפרד מאוכל. לא נחלקו אלא בתרנגולת העומדת לגדל ביצים; בית שמאי מתירים אותה ואת ביצתה, שאינם סוברים איסור 'מוקצה' ולא 'נולד', ובית הלל אוסרים משום 'נולד'. וכן התרנגולת עצמה אסורה משום 'מוקצה'. לדעת הרז"ה לא אסרו בית הלל אלא בעומד לגדל אפרוחים מהביצים, אבל אם עומדות הביצים לאכילה – מותרות. ואין כן דעת הרבה ראשונים.

רבה פירש מחלוקתם בתרנגולת העומדת לאכילה ומשום גזרה אטו יום טוב אחר השבת, וסבר שכל דבר שלא הוכן מיום חול ליום טוב או לשבת – אסור (והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו), הלכך הביצה שנולדה ביום טוב שלאחר השבת נגמרה מאתמול, בשבת, ולא הוכנה מיום חול.

ובית שמאי מתירים אף ביום טוב שלאחר השבת, שאינם סוברים כלל דין 'הכנה' (כ"מ בפשטות, ומבואר כן ברשב"א להלן ד וכ"מ בלשון התוס' ט: ד"ה אלמא).

ורב יוסף פירש שאיסור ביצה שנולדה כלול בגזרת פירות הנושרים בשבת וביום טוב [שאסרום שמא יעלה ויתלוש]. ורבי יצחק פירש משום גזרת משקים שזבו [שאסרום שמא יסחוט]. וכן סבר רבי יוחנן. [ולפי דעה זו, מבואר בגמרא (ג ובתד"ה לדידי) שאיסור ביצה שנולדה ביום טוב לבית הלל שנוי במחלוקת תנאים].

א. לדברי אחרים בשם רבי אליעזר (ד.), תרנגולת העומדת לאכילה – ביצתה מותרת. עומדת לגדל ביצים – אסורה היא וביצתה משום מוקצה. לקחה סתם; נשחטה – הובררה שלאכילה עומדת. לא נשחטה – הובררה שלגדל ביצים עומדת (רבי זירא). במקום אחר תלוי דין זה במחלוקת התנאים בשאלת 'ברירה' (ע' חולין יד.).

ב. בירושלמי משמע שטעמם של בית הלל הוא משום נולד, ואפילו בתרנגולת העומדת לאכילה – הואיל ואינו רואה אותה מאתמול (מובא בתורי"ד).

ב. השוחט את התרנגולת ביום טוב ומצא בה ביצים גמורות – מותר לאכלן בו ביום אפילו לבית הלל (כדלהלן ה:). ולא גזרו משום הנוולות – שמציאת ביצים גמורות במעי אמן אינה מצויה, ודבר שאינו מצוי לא גזרו בו חכמים.

כן הדין אפילו ביום טוב שלאחר השבת, ואף לרבה אין לאסור משום 'הכנה', שמאחר ולא נולדה אין נחשב שנגמרה. ובירושלמי חולקים בדבר (עפ"י תוס', רא"ש, ר"ן ועוד). ודעת רבנו אפרים לאסור ביום טוב שלאחר השבת, כי שמא נגמרה בשבת ואסור משום חסרון

הכנה (וכ"ה בספר ההשלמה. והראב"ד (בהשגותיו על המאור) הסכים לכך כאשר שחט ומצא בהשכמה ביצים גמורות, אבל שלא בהשכמה – מותרות, שכל ביצה שנגמרה מאתמול יוצאת בהשכמה).

- ב. א. אלו דברים הוזכרו בסוגיא שנחלקו בהם התנאים האם אסורים משום 'מוקצה' אם לאו?
- ב. האם דין 'מוקצה' שוה בשבת וביום טוב?
- ג. מה דין ה'נולד' בשבת וביום טוב?
- ד. מהו דין הכנה דרבה, והאם הוא מוסכם?

א. נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון בדין 'מוקצה' בדבר הראוי לאדם, כגון מותר השמן שבנר או דברים העומדים לסחורה או שהכניסם לאוצר; האם מותרים בטלטול ובאכילה בשבת וביו"ט, או אסורים. [ישנם סוגי מוקצה שאסורים לדברי הכל, כגון מוקצה מחמת חסרון כיס, או דברים שהקצם מדעתו לגמרי כגון גרוגרות וצימוקים שהעלם לראש הגג לייבשם ודחאם בידים, וכן דבר המחובר (ע' שבת מה; רש"י ורמב"ן להלן כד: או"ח שכד,ו), ודברים שאינם ראויים לכלום כגון אבנים או קליפות ועצמות שאינן ראויות לבעלי חיים (לרוב הראשונים, כדלהלן. וע' להלן לג. מח' רש"י ותוס' בענפי עץ לחים), ואפרוח שנולד (עתוס' ו. ד"ה הואיל), וכן בעלי חיים יתכן שלד"ה מוקצה הן (כ"כ התוס' בדעת בית שמאי), ובע"ח הראויים לאכילה שאינן ברשותו וניצודו ביו"ט (כדלהלן כד-כה ובמלחמות ה'), ובכור בהמה שלא התירו מומחה בעריו"ט (לתוס' וש"פ להלן כה.). ולהלן (ל:)] אמרו שלא התיר רבי שמעון דבר שהיה מוקצה בין השמשות אלא ביושב ומצפה וכד', כגון מותר השמן שבנר או סוכה רעועה שנפלה ביום טוב. פרטים נוספים – ע' שבת מד-מו יט; חולין יד].

לדברי רב נחמן נחלקו בדבר בית שמאי ובית הלל; בית שמאי מתירים ביצה שנולדה ביום טוב כי אינם סוברים 'מוקצה' ולא איסור 'נולד'. ובית הלל אסורים.

וכן לענין עצמות וקליפים שעל השלחן; לבית שמאי מותר להגביהם בשבת, ולבית הלל מסלק את הטבלא כולה ומנערה ואינו נוגע בקליפים עצמם. ורב נחמן היפך השיטות, שלענין שבת בית הלל סוברים כרבי שמעון ומתירים וב"ש אסורים, ורק לענין יום טוב בית הלל אסורים וב"ש מתירים.

א. לפרש"י (כאן ובשבת קמג), מדובר בעצמות שאינן ראויות למאכל בהמה. ולתוס' ורי"ף, דוקא בשראויות לבהמה. וכן נפסק בשלחן-ערוך (או"ח שח,כו), שאין התר לטלטל אלא קליפים ועצמות הראויות לבהמה, והבהמה מצויה באותו מקום (עפ"י מגן אברהם).

ב. נשתייר עמהם מעט מהבשר או מהפרי, וכן עצם שיש בתוכה מוח – מותר לטלטלם אגב הבשר (פוסקים). וכן הורו הפוסקים שגרעיני חמניות וכד' מלוחים, קליפותיהם אינן מוקצות כיון שהרבה רגילים למצצם (מובא בספר שלמי יהודה עמ' קלה בשם הגרי"ש אלישיב והגרי"ב זילבר שליט"א. אך משעה שהסירן לזרקן נראה שהן מוקצה – ע' בתיקונים ומלואים לספר שמירת שבת כהלכתה כו הערה פב).

ג. נחלקו ראשונים (ע' שבת קמג) לדעת האוסר לטלטל העצמות; האם מותר לטלטל הטבלא למקום אחר כדי לנערה, או אין התר אלא לנערה במקומה. וכדעה זו נקט בשלחן ערוך (שח,כו). ואולם אם צריך את המקום שהטבלא שם, בכל אופן רשאי להגביה ולטלטלה מעל השלחן (שם).

וכן אם מונח אוכל על הטבלא, לדברי הכל מותר להגביה עם האוכל והעצמות והקליפין, גם כשאינם ראויים למאכל בהמה (שו"ע שם). ואפשר אף לכתחילה מותר להניח שם פת כדי להגביה הטבלא, אם קשה עליו הניעור (מג"א; משנ"ב. ואם מתחילה היו שם אוכלים ואח"כ סילקם – ע' רש"י שו"ע וחדושים-ובאורים).

ד. המשנה-ברורה (שח ס"ק קטו, עפ"י ט"ז ופמ"ג) כתב שמותר להעביר העצמות והקליפין על ידי סכין וכד', לצורך שימוש באותו מקום, שזהו בכלל 'טלטול מן הצד' לצורך דבר המותר (וכן נקטו גדולי פוסקי דורנו). ויש אוסרים (עפ"י שו"ע הגר"ז שח, ס רנט סק"א ג; חזון איש מז, יד. וע' ברכת אברהם).

ה. נתקצבו הרבה ביחד ומאוס בעיניו שיישאר כך על השלחן – מותר לפנותם אף בידיים, כדין גרף של רעי (משנ"ב שם). ע"ע להלן לה-לו בידי גרף. פריטים נוספים – ע' בשבת קמג.

וכן נבלה שנתנבלה בשבת; לרבי שמעון מותר להאכילה לכלבים (יש אומרים דוקא אם היתה מסוכנת מאתמול). ויש חולקים עפ"י גמרא להלן כו וראשונים; או"ח שכד, ז, ולרבי יהודה אסור (וע' בפירוט בשבת קנו-קנז). וכן נחלקו אם מותר לבקע עצים מקורה שנשברה ביום טוב, לצורך היסק. ואולם קורות המסודרות לבנין – אפילו לרבי שמעון אסור, שמוקצות מחמת חסרון כיס הן (תוס'. וע' חדושי רעק"א; צמח חוד; חזו"א מד, יד).

ב. מבואר בגמרא שרב נחמן פסק לאסור מוקצה ביום טוב – כרבי יהודה, והתיר בשבת – כרבי שמעון, שכן סתמה המשנה ביום טוב לאסור ובשבת להתיר. וטעם הדבר, כי שבת החמורה לא יבואו לזלזל בה ואילו יום טוב הקל יבואו לזלזל בו – לכך יש להחמיר בו יותר. [כאמור, דעת בית שמאי הפוכה; בשבת החמורה הם מחמירים במוקצה וביום טוב מקלים. ויש מהראשונים שכתבו שב"ה וב"ש עצמם לא חילקו בין יו"ט לשבת, אלא רבי יהודה ורבי שמעון נחלקו מהי דעת בית הלל. עפ"י רמב"ן ועוד. וכן מבואר מבריייתא דר' שמעון בן אלעזר להלן לא. (לפרש"י ותוס') בעצם שבשדה ושברפף, שלב"ש אסורים ביו"ט משום מוקצה].

א. הלכה כרבי שמעון בשבת להתיר. ולענין יום טוב יש פוסקים כרב נחמן לאסור (עפ"י רי"ף ורמב"ם. וכן נקטו להחמיר הרמב"ן ע' במלחמות להלן בד"ה ועוד אפרות, ולהלן לג) הרז"ה הרשב"א הר"ן הריטב"א בשם הגאונים, תשב"ץ ורשב"ש. וכן פסק השלחן-ערוך תצה, ד. וגם רבה שפירש משנתנו בדרך אחרת, אינו חולק על רב נחמן שמוקצה ביום טוב אסור כרבי יהודה ובשבת מותר כרבי שמעון (ע' תורי"ד).

והרא"ש (שבת כד, ה) כתב להוכיח שלהלכה אין חילוק בין שבת ליום טוב לענין מוקצה. וכן דעת רש"י (להלן לג. ד"ה והלכתא. וכ"מ בתוס' שם) דקיימא לן כרבי שמעון בין בשבת בין ביום טוב [וצ"ע מדברי רש"י בספר האורה (קמח) שנקט להלכה לחלק בין שבת ליו"ט]. וכן דעת השאלות (שלה קכ"ח. ויש שכתבו בשם השאלות להפך. ע' שו"ת רשב"ש תרד; רבנו ירוחם ד, ד). בה"ג, רבנו תם, סמ"ק (קצד) או"ז (ומובא בהג"א פ"ד סי' ג יב), ראבי"ה (תשיד) ורי"א"ז. וכן הביא הרמ"א (תצה, ד) דעה זו. וכן דעת מהרש"ל ופרי חדש (מג"א, משנ"ב).

ב. בעל המאור פירש באופן אחר: כל מוקצה שעיקר שימושו ע"י מלאכה האסורה בשבת ומותרת ביום טוב, כגון ביקוע עצים מן הקורות או הסקה בשברי כלים – אסור אף ביו"ט [ובשבת אין צריך לאסור משום מוקצה אלא מפני המלאכה שבהם שאסורה בשבת], וכל דבר שהוא מוקצה ודרך הנאתו שלא ע"י מלאכה, כגון עצמות וקליפים – מותר אף בשבת ואין צריך לומר ביום טוב.

ג. יום טוב שחל להיות בשבת; פסק בשו"ת רב פעלים (ח"א ל) שדינו לענין מוקצה לקולא כשאר שבתות. ודחה בזה דברי בעל שואל-ומשיב. ואולם בבהגר"א (סוס"י תקפח. וע"ש דמשק אליעזר) מבואר שדינו כשאר יום טוב. וכן נקט בספר אור שמח (שבת ב, ט) כדבר פשוט משום דלא פלוג

רבנן באיסורם, מלבד בדבר שאיסורו אינו אלא מצד שבת, כגון השוחט לחולה מסוכן ביו"ט שחל בשבת, שמצד יום טוב אין איסור כלל לשחוט, ורק משום שבת אסור – אין לאסרה מטעם מוקצה הלכך מותר לבריא לאכול.

ג. לדעת רב נחמן, המתיר 'מוקצה' מתיר גם 'נולד', והאוסר – אוסר בשניהם.

התוס' פסקו כרבי שמעון גם בנולד כמו במוקצה [וכ"כ רבנו ירוחם בשם רוב הפוסקים], אלא שכתבו (בעירובין מו. ולהלן ח.) שדבר חדש שלא היה בעולם כל עיקר, אף לרבי שמעון אסור. וכן אפר כירה שהוסק ביום טוב נראה שמודה רבי שמעון שאסור לכסות בו. ומדברי הר"ן (ח) משמע שחולק באפר וסובר שלר"ש מותר.

ובה"ג (יו"ט טז) ורבנו תם וסמ"ג פסקו בנולד כרבי יהודה (וכ"מ ברא"ש פ"ד טו"י יב שאין מסיקין בשברי כלים ביו"ט).

להלכה נקטו הפוסקים שגם אם ננקוט להתיר מוקצה ביום טוב, יש להחמיר בנולד, ואולם בשבת אנו נוקטים לעיקר להתיר. ולפי זה אין לטלטל ביום טוב עצמות שנתפרקו בו ביום מהבשר אף על פי שהן ראויות לכלבים (עפ"י רמ"א תצה, ד ומשנ"ב). וכן חלב שנחלב ביום טוב, אפילו בהתר, אם אין הבהמה מיועדת לאכילה – אותו חלב אסור משום נולד (עפ"י או"ז וש"פ; משנ"ב ושעה"צ תקה).

ונבילה שנתנבלה ביום טוב – כתב הגר"ז (מובא בבאור הלכה תקיח ד"ה אע"פ) שנחשבת 'נולד'. והחזון-איש (מג"י) תמה מאד על כך.

ד. רבה דרש מהכתוב והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו שכל דבר אכילה בשבת וביום טוב טעון הכנה מיום חול, ואין שבת מכינה ליום טוב ולא יו"ט לשבת (הששי הראוי להכנה, שהוא חול. עתוס'. וע"ע רשב"א). ואפילו דבר שהכנתו בידי שמים כגון ביצה במעי תרנגולת, אם לא הוכן מיום חול אסור (שהכנה בידי אדם כבר שמענו מאת אשר תאפו אפון... רש"י).

מבואר בגמרא (ג) ששאר אמוראים (רב נחמן רב יוסף ורבי יצחק) אינם סוברים דין זה (אך אפשר שסוברים דין הכנה אלא שאינם גוזרים בכל יו"ט או יו"ט שלאחר השבת, או סוברים שאין הביצה נגמרה אתמול (ע' במפרשים). אבל רבי יוחנן ודאי חולק על דין הכנה, עכ"פ בדבר הנעשה מאליה (עתוס' יז. ופיה"מ לרמב"ם וריטב"א עירובין לח). וכן יש תנאים הסוברים כן, כדלהלן ד. וכן רב חסדא לית ליה הכנה – עירובין לח:). ואולם רב סובר דין הכנה. [לפי גרסה אחת (בעירובין לח: ובתוס'), רבה הביא דינו מהברייתא. וכ"כ הרמב"ן להלן לג].

א. מפורש בדברי כמה ראשונים [כפשטות הגמרא להלן ג:] שדין הכנה דרבה – דאוריתא, והלכה כן (ערי"ף רא"ש תוס' ועוד; או"ח תקיג, ה 1). וכתב הנצי"ב: דוקא באכילה אסור מהתורה, אבל איסור טלטול אינו אלא מדרבנן [ואפשר שכל שימוש שעושה בדבר, אסור מדאוריתא כאכילה. כן צדד המנחת-חינוך רחצ, ט. ונראה שכן מפורש בטושו"ע תקו, ב]. ומהראשונים יש שכתבו שאינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא (עפ"י תורי"ד להלן ג: רמב"ם בפירוש המשנה, וע' במאירי [ומה שמשמע בגמרא ג: דמדאוריתא, אפשר שזהו רק להסלקא דעתין ולא למסקנא. ע' פמ"ג פתיחה להל' יו"ט א, כג]).

ב. מבואר בתוס' (לפי תירוץ אחד, והיא שיטת הריצב"א בעירובין לח. וע' גם בספר החינוך מצוה רחצ), שאין אסור משום הכנה אלא דבר שלא הוכן כלל מאתמול, אבל דבר שהיה בעולם אלא שמחוסר תיקון כגון בישול ואפיה – הכנתו מיום טוב לשבת מותרת.

ויש חולקים ואוסרים אף בזה משום הכנה [ומכל מקום מותר לבשל מיו"ט לשבת ע"י עירוב תבשילין, מפני שראוי לאכול ביו"ט עצמו, ועל כן לא נאסר מדאורייתא משום הכנה] (ערמב"ן תוס' ומאירי פסחים מו, רשב"א ועוד). ויש להחמיר (ע' מג"א שיה סק"ב; פמ"ג והגר"ז ומשנ"ב שם). והרמ"א (סוסי"א תקא; תקיד, ד) נקט להקל בדבר שהיה ראוי לשימוש אלא שנשתבחה בשבת. ואולם כתבו אחרונים שלכתחילה טוב וראוי להחמיר (משנ"ב ושעה"צ שם. וכן הורה בשבט הלוי (ח"י עז) לענין רחיצה בליל יו"ט במים שהוחמו בשבת מאליהם. אך לכאורה נראה שיש להקל בזה מאחר ואף בשבת ראויים היו לרחיצת ידים, ואף אם מחמירים שם משום כניסת המים לדוד, מ"מ כשיכול למנוע כניסת מים הרי הם ראויים).

ג. אף לדעת החולקים על רבה, אם סוברים כרבי יהודה לאסור מוקצה [מדרבנן], אי אפשר להזמין ביום טוב לשבת אלא צריך להזמין מיום חול (עפ"י תורי"ד).

ד. אין מועיל עירוב תבשילין אלא להכנה שבידי אדם, אבל לא בהכנה שבידי שמים כגון ביצה שנולדה (ספר המכתם). ואפילו באופן שהאיסור משום הכנה הוא מדרבנן (כן הוכיח בקהלות יעקב א, ב, והביא מהאו"ז שהעירוב מועיל רק לדבר שמוטר לעשותו היום, ולא לדבר האסור בו ביום אפילו מדרבנן).

דף ג

בענין גזירה לגזירה – ע' שבת יא.

ג. משקים שזבו מהפירות בשבת – מה דינם?

משקים שזבו מעצמם מהפירות בשבת – אסורים, גזרה שמא יסחוט. רבי יהודה אומר: אם לאוכלים (מכונסים הפירות הללו, ואין נוח לו במשקים היוצאים) – היוצא מהם מותר. ואם למשקים – אסור. רבי יוחנן החליף השיטה; רבי יהודה אוסר אף באוכלים, וחכמים מחלקים בדבר (עפרש"י). במקום אחר נחלקו אמוראים, האם מחלוקתם אמורה גם בזיתים וענבים, או באלו מודה רבי יהודה לאסור ולא נחלקו אלא בתותים ורימונים (ע' בפירוט בשבת קמג). ולהלכה, בתותים ורימונים שיש הסוחטים אותם בשביל המשקה, אם היו עומדים לאכילה – היוצא מהם מותר. ואילו בזיתים וענבים – אסור (רמב"ם כא, טו; או"ח שכ, א).

ד. א. ביצה שנולדה בשבת וביום טוב – מהי בטלטול ובכפיית כלי עליה?

ב. ביצה שנולדה ספק ביום טוב ספק בחול – מה דינה? ומה דין ביצה כשנתערבה באחרות?

ג. ביצת טריפה שנתערבה בביצים כשרות – האם בטילה ברוב? מה דינם של שאר דברים שבמנין?

א. ביצה שנולדה בשבת או ביום טוב, לדברי בית הלל האוסרים אותה באכילה – אין מטלטלים אותה לא לכסות בה את הכלי ולא לסמוך בה כרעי המטה, אבל כופה עליה את הכלי בשביל שלא תשבר. [ולדברי רבי יצחק (שבת מג.) שאין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת, אין התר אלא אם נטל את הכלי לצורך מקומו, רק אז מותר לכפותו עליה]. כן אמרו בברייתא, וכן הורה למעשה רב אדא בר אבהו.

א. ביצה שנולדה ביום טוב מתרנגולת העומדת לאכילה, יש אומרים שרבי שמעון דלית ליה מוקצה מותרת בטלטול אף כי אסורה באכילה משום גזרת 'משקין שזבו'. ויש אוסרים (ע' תוס' שבת מה: רא"ש סוף מסכתנן; או"ח תקיג).